

Korwar

Een nieuw boek over
de rituele kunst van de
Geelvink Baai

Van de hand van Raymond Corbey, antropoloog aan de Universiteit Leiden, verscheen onlangs een maar liefst 400 pagina dikke studie over de rituele kunst van de Geelvink Baai (Teluk Cenderawasih, Indonesië) getiteld: *Korwar – Northwest New Guinea ritual art according to missionary sources* (Leiden: C. Zwartenkot Art Books).

Hier volgt een voorproefje, aan de hand van Corbey's reacties op een aantal vragen die de redactie van *Tribale kunst* hem voorlegde en een aantal illustraties uit het boek.

De gekrulde benen van deze korwar (h 22 cm) zijn typisch voor het eiland Yapen. Een korwar die eerst deel uitmaakte van de privécollectie van de Groningse hoogleraar Th. van Baaren, en door hem in 1978 werd onderbracht in het door hem opgerichte Volkenkundig Museum Gerardus van der Leeuw. Dit museum, met ca. 10.000 objecten, ging in 2003 op in het Universiteitsmuseum Groningen, waar de korwar het inventarisnummer VB 4 draagt.

Wat is een korwar?

RC: Een houten beeldje dat een overleden familielid voorstelt en in de woning bewaard wordt. Men praat met de overledene die in het beeld aanwezig is, brengt kleine offers, men vraagt om hulp en bescherming. Er zijn ruwweg een vijftal korwar-stijlgebieden te onderscheiden. Veel korwars en korwar-amuletten zijn spectaculair mooi, vind ik zelf, en vinden veel verzamelaars met mij.

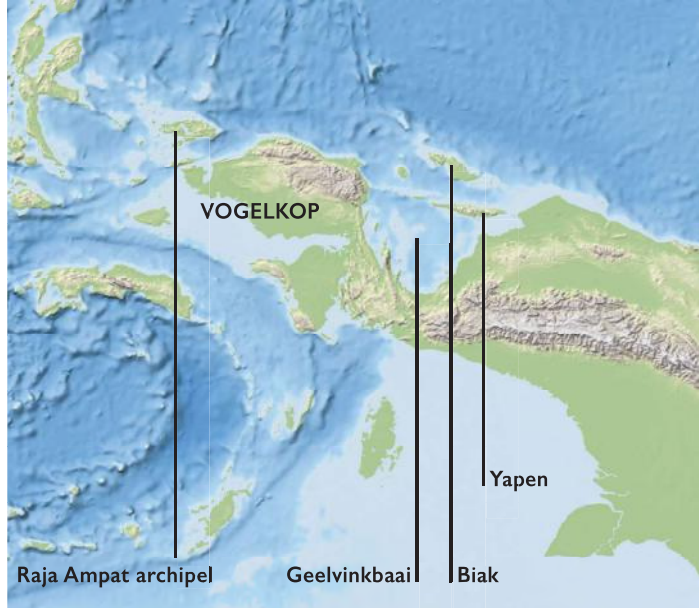
Uw boek gaat toch niet alleen over korwars?

RC: Ook over de veel zeldzamere grote geestenbeelden (*mons*), over de amuletten, trommen, voorstevens, schilden, enzovoort. En via die rituele voorwerpen over het traditionele, vóór-Christelijke wereldbeeld en de oude rituelen. Daarbij draait alles om het onderhouden van relaties met de wereld van geesten - vooral de recent overledenen, maar ook de verre, totemistische, vaak als slang voorgestelde oer-voorouders. De geestenhuisen - *rumsrams*, een soort tempels - waarmee de zendingen in de loop van de tweede helft van de 19de eeuw korte metten maakten, komen ook aan de orde. Verder onder meer een aantal vroege verzamelexpedities en de zendingstentoonstellingen in Nederland waarop korwars verkocht werden.

Wari, een nederzetting aan de noordkust van Biak.

Bron: van de Sande 1907

Westelijke deel van Papoea (Indonesië) met Geelvinkbaai en Raja Ampat archipel. Kaart bewerkt door A. Smit.

Uit welke collecties heeft u geput bij de ca. 300 voorwerpen die in het boek afgebeeld zijn?

RC: Omdat West Nieuw-Guinea tot 1962 Nederlands gebied was, bezitten we hier in Nederland de rijkste collecties wereldwijd, ook vergeleken met Indonesië zelf. Het meeste daarvan zit in het Nationaal Museum van Wereldculturen: de overkoepelende instelling die onder meer het Museum Volkenkunde (Leiden), het Tropenmuseum (Amsterdam) en het Wereldmuseum (Rotterdam) omvat. Die drie musea hebben fantastische Geelvink Baai bestanden, inclusief een paar honderd korwars. Daarnaast heb ik vaak geput uit Europese privé-collecties. Ook hier komt Nederland om dezelfde reden, de koloniale achtergrond, voor een klein land internationaal gezien erg sterk voor de dag. Ik heb bij verzamelaars thuis heel veel moois gezien. Verder hebben meerdere galeristen zeer geholpen met foto's, documentatie en informatie, alsook Sotheby's en Christie's. Tenslotte, en, niet in de laatste plaats, wil ik graag noemen de Nederlandse handelaar in etnografica Koos Knol, die in de jaren 1950 opgroeide op Yapen als zoon van een Protestantse onderwijzer. Koos kent het gebied als zijn broekzak en heeft geholpen met de interpretatie van wat op een aantal vroege foto's te zien is.

Een vrouwelijke korwar (h 20 cm) uit het noorden van de Raja Ampat archipel, het meest westelijke korwar-stijlgebied. Dit is één van de slechts enkele tientallen korwars die de zendeling F.C. Kamma aldaar in- of afnam gedurende de jaren 1930.

Nationaal Museum van Wereldculturen, WM-28225

Waarom legt u zoveel nadruk op zendingsbronnen?

RC: Dat zijn zonder meer de rijkste bronnen van informatie over de rituele context van de kunst! Ze zijn nauwelijks benut in de twee belangrijkste publicaties over korwars tot nu toe: *Ethnographische beschrijving van de West- en Noordkust van Nederlandsch Nieuw-Guinea (1893)*, door bestuursambtenaar-verzamelaar F.S.A. de Clercq en Leids conservator J.D.E. Schmeltz; en *Korwars and korwar style: Art and ancestor worship in North-West New Guinea*, door de Groningse hoogleraar-verzamelaar Th. P. van Baaren. De zendelingen leefden vaak decennia lang ter plekke, spraken de talen en, net zo belangrijk, hielden ik weet niet wat allemaal nauwgezet op papier bij. Ik heb

in de zendingsarchieven in Het Utrechts Archief zeker honderden handgeschreven dan wel getypte brieven, dagboeken, jaarverslagen, notulen enz. doorgenoemen, met talloze passages waarin sprake is van objecten en rituelen. Dit alles met betrekking tot de periode tussen 1855, toen de eerste zendelingen arriveerden, en 1942, toen de Japanners kwamen en de kerstening inmiddels zijn beslag gekregen had. Verder bevatten periodieken als de *Annalen van de Utrechtsche Zendingsvereniging* en allerlei regionale zendingsblaadjes uit het interbellum een schat aan informatie, inclusief nogal wat foto's.

U schrijft dat die kerstening iets paradoxaals had, omdat de zendelingen niet bepaald gecharmeerd waren van veel aspecten van de oude culturen ter plekke.

RC: Ja, enerzijds hebben de zendelingen van de Utrechtsche Zendingsvereniging veel kennis vastgelegd over de adat, de traditie van de Biak en andere Papoea-volken. Anderzijds en tegelijk hebben ze veel daarvan kapot gemaakt vanuit hun eigen, Bijbelse geestengeloof. Ze hebben talloze beelden verbrand of laten verbranden en talloze voorwerpen in beslag genomen om ze in Nederland te verkopen aan musea of, op zendingstentoonstellingen, aan particulieren. Gedurende de eerste decennia van de 20ste eeuw moest een dorp dat een school met onderwijzer wilde, of een massale doop, met alle voordelen die beide zaken met zich meebrachten, éérst alle 'heidense' voorwerpen inleveren. En van de prachtige oude geestenhuisen (*rumsrams*), meestal op palen in zee gebouwd, was rond 1900, na vier decennia kerstening, nauwelijks iets over.

Niet erg fraai, dat alles...

RC: Als antropoloog oordeel ik niet, maar ik analyseer en documenteer, maar je zou het boek wat dat betreft – verbranding, confiscatie, dwang – kunnen lezen als een gedetailleerde *chronique scandaleuse*. Er waren trouwens in de koloniale periode zelf nogal wat kritische

Een klein (ongehuwde-)mannenhuis met geestenbeelden op Meos Bepondi. Op dit eilandje deponeerden meerde Biak clans hun doden.

Bron: van der Sande 1907

geluiden, vooral van de kant van bestuursambtenaren en antropologen. Ook de Fransman Jacques Viot, een flamboyante jonge kunsthandelaar en intellectueel, rapporteert even sappig als scherp over zijn ontmoeting met verschillende zendelingen in 1929. Kort daarna maakte de kunst die hij makkelijk kon verzamelen dankzij het ontmoedigingsbeleid van de zending, furore in avantgardistische kringen in Parijs, waar meerdere voorwerpen nu te zien zijn in het Musée du Quai Branly – Jacques Chirac. Tegelijk hebben de zendelingen met grote zelfopoffering ontzettend veel voor de mensen gedaan ... ja, erg paradoxaal allemaal. En complex: met name vanaf ca. 1907 wilden de mensen zélf vaak niets liever dan gedoopt worden. Maar waarom precies? Omdat “Gods stem in hun harten sprak”, zoals de zendelingen

telkens weer schrijven? Of vanuit allerlei opportunistische overwegingen – om er beter van te worden? Over dat laatste klagen de zendelingen zelf. Ironisch genoeg is veel van de oude kunst juist door het harde optreden van de zending bewaard gebleven.

Uw boek beschrijft nogal wat opmerkelijke dan wel bizarre voorvallen. Kunt u een of twee voorbeelden geven?

RC: Wat ik een prachtig verhaal vind, is wat zending Van Balen en zijn vrouw rond 1885 overkwam, toen ze op een mooie namiddag samen thee zaten te drinken in hun zendingspost aan de Wandammen Baai. Ineens schrokken ze zich rot van een enorme knal, vlak achter hun tuin. Het lijk van een man die daar, naar lokale gewoonte, op een stelling in het struikgewas aan de elementen blootgesteld was, bleek te zijn ontploft door opgehoopte gassen.

Van Balen beschrijft in een brief ook hoe de schedel in een zogenaamde schedelkorwar (pag. 33) geplaatst wordt, om door de nabestaanden bewaard te worden.

Een tweede voorbeeld is recent. De Deense etnograaf Nils Bubandt, die veldwerk deed in de Raja Ampat archipel (een eilandengroep ten westen van de vogelkop) kwam een korwar tegen die van piepschuim was gemaakt. Het materiaal doet er duidelijk niet zo toe, de door correct priesterlijk optreden geprovoceerde aanwezigheid van de overledene in de korwar des te meer.

U legt nogal de nadruk op de slang als kosmologisch motief.

RC: Inderdaad! De voorouderlijke, totemistische oerslang is alomtegenwoordig, niet in de laatste plaats in de ‘schilden’ die veel korwars vasthouden. Hier bouw ik voort op hypothesen van onder anderen de conservatoren M. Uhle (1886) en L. Serrurier (1898) en de geschriften van de zending-etnoloog F.C. Kamma (1955). Kort door de bocht: in veel mythen uit het gebied overwint een voorvader of een voorvaderlijke incestueuze tweeling een oerslang. De

‘oerman’ eigent zich daarbij de kracht van de oerslang toe; een transformatie van slang in mens vond plaats, afgebeeld in o.a. korwar-amuletten. Papoea-mannen identificeerden zich met de (oer-)slang en waren krachtig, listig als de slang, hun ‘totem’. Dit blijkt onder meer uit beschrijvingen van initiatiefeesten. Vrouwen kregen via huwelijksuitwisseling toegang tot deze kracht. De voorouderlijke slang verschijnt - meer of minder geabstraheerd - in een beschermende en afwerende rol in talloze korwars, in of naast het schild van de korwar. Vooral aan Kamma’s oeuvre heb ik op dit punt veel gehad, ondanks het feit dat hij meer in de traditionele religie dan in de materiele cultuur geïnteresseerd was.

Welke nieuwe inzichten bevat het boek?

RC: Allereerst veel gedetailleerde en nieuwe informatie uit de geschriften van zendelingen over korwars en andere voorwerpen, rituelen, iconografie, sub-stijlen, verspreiding en, niet te vergeten, het hoe en waarom van de teloorgang

van veel traditioneels. Een voorzichtig maar zorgvuldig onderbouwde schatting van het totale aantal bewaard gebleven korwars: 500 à 700. De periodisering en omvang van de stroom van korwars naar Nederland: verreweg het meeste ging door de handen van enerzijds de zending Frans van Hasselt, Doreh Baai ca. 1908-1925, en anderzijds de zending Albert de Neef (afb. onder), Yapen, gedurende de jaren 1930.

Daarnaast staan er veel tot nu toe niet of nauwelijks bekende vroege foto’s in het boek. Tenslotte zijn er allerlei ontdekkingen beschreven, bijvoorbeeld de achtergrond van de helmen en hoofddeksels van de grote beelden uit tempels (afb. links): de helmen verwijzen naar Portugese soldaten uit de Molukken, die als machtige geesten eeuwenlang in de lokale kosmologie voortleefden; andere hoofddeksels lijken geïnspireerd door de dracht van Engelse marineofficieren, die de Geelvink Baai aandeden in de jaren 1770 en 1780.

Corbey, R.H.A. (2019), *Korwar, Northwest New Guinea ritual art according to missionary sources*. Leiden: C. Zwartenkot Art Books

Links: Een Franse expeditie observeerde in 1827 in een geestenhuis in het noordwesten van de Geelvink Baai deze vier voorouderbeelden (ca. 60-70 cm). De twee korwars in het midden stonden op graven en stelden de overledenen voor. Bron: Dumont d’Urville 1838

Onder: Missionaris A. de Neef vertrekt op tournee vanuit Serui, een nederzetting aan de zuidkust van Yapen, ca. 1935. Bron: Archieven van het Zendingshuis Oegstgeest in Het Utrechts Archief

Een zogenaamde 'schedelkorwar' (h 52 cm) afkomstig van Doreh Baai of van de Schouten Eilanden.

Foto Nationaal Museum van Wereldculturen, RV-3600-6943